

ОРГАНІЗАЦІЯ АДВОКАТУРИ В РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ (XVI – XVIII СТ)

Наприкінці XVIII ст. унаслідок другого та третього поділів Речі Посполитої територія Правобережної України увійшла до складу Російської імперії. Крім адміністративно-політичних змін, на вказаній території відбулися зміни і в системі законодавства. Катерина II скасувала дію Литовських статутів, та замість них вводилося російське право. Пізніше син та наступник Катерини II Павло I відновив на Правобережжі литовсько-польське законодавство. Було також збережено інститут адвокатури, який в Україні мав багатовікові традиції. Його виникнення та законодавче оформлення було пов'язане з такими правовими пам'ятками, як Магдебурзьке право, Литовські статuti та сеймові постанови Речі Посполитої, які мали назву конституцій. Завданням цієї публікації стане визначення основних організаційних засад функціонування адвокатури на Правобережній Україні, терени якої належали до Речі Посполитої.

Адвокатура, організована за Литовськими статутами, виникла у формі судового представництва, у той час як аналогічна інституція на ґрунті Магдебурзького права – у вигляді правозахисту. Прокуратор (тогочасна назва адвокатів), за Магдебурзьким правом, не був судовим представником і не заміняв собою сторону, а був лише її правозахисником.

Статuti не регламентували повноваження прокураторів, але вказували тих, хто не мав права виконувати їхні обов'язки. Другий Статут доповнив список тих, кому заборонено займатися прокураторською діяльністю. Це – судді, підсудки, судові писарі, духовні особи. Третій статут підтверджує перелік цих осіб, та уточнює стосовно судових урядовців: «...в тих повітах і при тих судах, де є самі в'рядниками» (Артикул 58, Розділ 4) [1, с. 165].

За артикулом 63 «Зерцала саксонів» адвокатською діяльністю заборонялося займатися людям розумово відсталим, неповнолітнім (до 21 року), священикам, єретикам, євреям, людям, які відбували покарання [2, с. 33]. У 1726 р. конституцією Сейму Коронного було унормовано, що палестрою (адвокатами) трибунальською мусить бути виключно шляхта. Аналогічне рішення ухвалив сейм щодо Литви в 1764 р [3, с. 14]. Це рішення почало поширюватися на інші суди: земські, гродські, підкоморські.

Протягом XVI-XVIII ст. закріплено вимогу осілості (посесії) для прокураторів. Згідно з першим Статутом захисником могла бути людина, яка мала нерухомість у Великому князівстві Литовському, якщо справа стосується майнових суперечок і зґвалтування. Але в разі відстоювання честі прокуратором могла бути навіть людина, неосіла в державі. І. Левін вважає, що вимога осілості була введена для забезпечення права процесової сторони, і наводить цитату з правничого документу 1611 р., яка зазначала, що адвокат повинен бути осілим в усіх справах, аби сторона, яка втратила право, могла його звідки відшукати [3, с. 18]. Конституція 1764 р. закріпила обов'язковість мати посесію в межах держави.

Особливості вимоги осілості у Волинському воєводстві були визначені українською дослідницею Н. Старченко. Вона зазначила, що вимога осілості адвокатів у межах ВКЛ як обов'язкова вимога адвокатської практики поширювалася лише на три воєводства. Однак настанова підсудності шляхти судовим установам повітів, де зосереджувалася її нерухомість, проблематичність доведення осілості, потреба «знаності» особи адвоката шляхетським загалом, що

задавалася «приятельським» характером стосунків поміж ними й клієнтом, обмежувала дію адвокатських повноважень ще меншими територіальними одиницями [4, с. 114].

Обов'язковим для адвокатів за нормами польського законодавства було принесення присяги. У конституції 1726 р. подано текст присяги для патронів трибунальських у Короні та Литві. Магдебурзьке право передбачало присягу для прокураторів. Аналізуючи її зміст, В. Святоцька зазначає, що він «демонструє глибоке моральне осмислення й відповідальність кожного, хто присягнув перед Господом і суспільством. Прокуратори давали присягу щиро, вірно, старанно, повністю без зволікань і без умислу множення суперечностей виконувати свою прокураторську функцію. Діяти в інтересах сторони, яку він представляє, давати поради й тримати всю інформацію та матеріали у справі в таємниці» [5, с. 126].

Правові джерела визначали покарання адвокатів за недобросовісне ведення справи. Узагальнена вимога бездоганності записана в Конституції литовській 1764 р. із покликанням на конституцію 1726 р.: «патрони... ніякого випадку зловживання, записаного в суді, бути не може» [3, с. 14]

Д. Сурков дослідив покарання за недобросовісне ставлення до справи. За залишення справи й перехід до захисту противної сторони прокуратору вирізали язик. За програму через недбальство справу він сплачував збитки, або потрапляв до в'язниці. Якщо він не з'явився на суд, не попередивши про це підзахисного й не вказавши причини, то компенсував усі збитки та підлягав катуванню різками біля міського стовпа, після чого його виганяли з міста [2, с. 33]. В. Святоцька зазначає, що було більш суворе покарання, а саме встановлювалося, що кожен прокуратор, який несумлінно виконував свої функції, зловживав своїми повноваженнями й непрофесійно діяв, карався смертною карою, що узгоджується з нормами Литовських статутів [5, с. 126].

Відповідальність адвоката за нечесне ведення справи для своєї сторони за Литовськими Статутами є дуже високою. Його зрада або передача інформації, що потягла за собою збитки, каралася втратою честі для шляхтича або втратою життя для нешляхтича (II статут Розділ IV, артикул 35) [6 с. 312-313]. Смертю каралася підrobка документів і печатки підзахисної сторони та дії адвоката, на які його сторона не уповноважувала і такі, що потягли за собою втрати для вказаної сторони (II статут Розділ IV, артикул 36, [6, с. 313].

Конституціями 1726 та 1764 рр. унормовано організаційні засади діяльності адвокатури (польська назва – палестра) в усіх видах судів. І. Левін вважає, що члени палестри не виступали єдиним організаційним колективом. Однак почуття солідарності та станового зв'язку було в середовищі палестри здавна дуже сильним, що полягало, наприклад, у можливості формального бунту, страйку патронів, який суворо був заборонений щодо Коронного трибуналу конституціями 1726, 1768 рр. Покарання за страйк згідно з конституцією 1726 р. було 12 тижнів ув'язнення [3, с. 29].

Водночас дослідник визначає структуру організації адвокатів при судах. Палестра складалась із двох груп: а) захисників та їхніх помічників (депендентів): агентів та аплікантив; б) канцелярських службовців.

Конституції 1726 та 1764 років визначають правовий статус т професійні обов'язки всіх членів палестри. Завданням агентів відповідно до сеймової конституції 1726 р. була підготовка документів до судового процесу, досконале знання сутності справи, обов'язкова присутність у суді під час процесу тощо. Термін аплікації тривав від 2 до 4 років. Не завжди метою аплікації було досягнення самостійності в адвокатурі. Депендент часто добивався обійняти посаду чиновника канцелярії.

Канцелярію палестри становили: регент (керував канцелярією), віце-регент (заступник регента), сусцептант (повинен був приймати від сторін записи до книг), індуцент (писав протоколи, вів судові книги – індикти), лектант (збирав та робив виписи з актів (екстракти), вносив до них корективи, шукав помилки, виправляв їх, стежив, щоб екстракти були видані без помилок), ключник (зберігав ключи від архіву), господар (відав господарчими справами канцелярії), канцелярист, який зберігав печатку та стежив за своєчасним внесенням оплати. Кожен із них виконував певні обов'язки. Іноді один канцелярист виконував декілька функцій [7, с. 7 – 18].

Дуже часто урядники судових канцелярій, не тільки гродські та земські, але й навіть трибунальські, виконували функції патронів, незважаючи на заборону, зазначену в конституції 1726 р. Щоб припинити таку практику, Варшавський сейм 1768 р. постановив, що особи, які одночасно займаються двома справами – урядників та адвокатів – утрачають одночасно як посаду, так і право патронізації. Для заохочення сторонніх осіб до спостереження, чи не займається будь-який урядник адвокатськими справами, була визначена премія – 200 гривень, які донощик у разі доказу свого звинувачення мав від нього отримати від винного. Ця норма поширювалася на палестру земську та гродську.

Отже, норми Магдебурзького права, Литовських статутів розпочали формування правових засад діяльності адвокатури в Речі Посполитій. Остаточо ці положення були закріплені в конституціях XVIII ст. Були законодавчо оформлені вимоги для тих, хто займається адвокатською діяльністю, принципи та організаційна структура адвокатури при всіх видах судів. Ці правила залишалися чинними на території Правобережної України до 1840 р., коли була скасована дія литовсько-польського законодавства на її території.

Література:

1. *Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. – Том III. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: У 2 кн. – Кн. 2 / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична Література., 2004. – 568 с.*
2. *Сурков Д. Історія становлення інституту адвокатури. – Б.м., Б.ч. – 37 с.*
3. *Lewin I. Palestra w dawniej Polsce / Isak Lewin. – Lwów: Nakładem redakcji. – 1936. – 124 str. Pamiętnik Historzyczno-Prawny. – T. XIII. – Z. I*
4. *Старченко Н. Умоцвані – прокуратори – приятелі. Хто вони? (становлення інституту адвокатури на Волині в кінці XVI ст.) / Наталя Старченко // Соціум. Альманах соціальної історії. – 2002. – № 1 – С. 111-144.*
5. *Святоцька В. Адвокатура України за магдебурзьким правом // Право України, 2006. – № 7. – с. 125-126*
6. *Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. – Том II. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична Література., 2003. – 560 с.*
7. *Dąbkowski P. Palestra i księgi sądowe ziemskie i grodzkie w dawnej Polsce Pamiętnik Historzyczno-Prawny. – T. III. – Z. II / Przemysław Dąbkowski. – Lwów: Nakładem redakcji. – 1926. – 115 str.*